

І. В. Карпова,
аспірант, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

РОЛЬ ОСВІТНІХ ІНВЕСТИЦІЙ В НАГРОМАДЖЕННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

I. Karpova,
graduate student "Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", Kyiv

THE ROLE OF EDUCATIONAL INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL

У статті наведено характеристики чинників формування та використання людського капіталу, доведено необхідність інвестування в освіту як основного фактора розвитку людського потенціалу. Метою дослідження є визначення рівня зисків та витрат при інвестиціях в освіту. Запропоновуються шляхи відтворення людського капіталу для підвищення конкурентоспроможності нашої країни.

Proved form factors and use of human capital, the investing necessary for education as the basic factor of human potential development. A research purpose is the level definition of benefits and expcnsives while investing in to the education. Methods for human capital reproduction are offered in order to make Ukraine.

Ключові слова: людський капітал, аналіз витрати-вигоди, інвестиції в людський капітал, інноваційна економіка.

Key words: human capital, analysis cost-benefit analysis, investments into the human capital, innovative economy.

ВСТУП

Глобалізаційні процеси активізації інноваційного розвитку в Україні та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в економіках світу вимагають модернізації всіх сфер життя людини і водночас створення умов для розвитку особистості, її інтелекту і духовності. Сучасні дослідження стосовно впливу інтелектуального, людського і соціального капіталу на економічне зростання країни набувають великого значення. За даними Світового банку, питома вага цих видів капіталу у структурі багатства країн складає 60—80%, тому постає актуальним питання: яку роль відіграє і як саме впливає неуречевлений капітал на економічний розвиток країни [2].

Із вищезазначених неуречевлених форм капіталу акцентуємо вплив людського капіталу на економічний розвиток країни. В сучасному розумінні людський капітал є ресурсом, що сприяє якості соціально-економічних взаємозв'язків та відносин у формуванні норм людського співіснування, соціальної справедливості, довіри у міжособистісних та інституційних відносинах на основі координації і кооперації заради взаємної вигоди. Здатність до накопичення і використання елементів людського капіталу таких, як здібності, освіта, знання, досвід, професіоналізм, моральні цінності, фізичне і психічне здоров'я нації, соціальні мережі стали одним із основних факторів розвитку високорозвинених країн.

Питання людського капіталу вивчалось такими видатними вченими, як Т. Шульц, Г. Беккер, М. Фішер, Ф. Фукуяма. Проблема функціонування людського капіталу є предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Серед них: В. Антонюк, В. Андреев, Д. Богиня, С. Пирожков, О. Соколова.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є з'ясування чинників формування та використання людського капіталу в контексті підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни; аналіз та оцінка інвестицій в освіту як основного фактора розвитку людського капіталу.

Завданням дослідження є вивчення теоретичних засад регулювання інвестицій у людський капітал як важливого фактора економічного, соціального та інтелектуального прогресу суспільства; охарактеризування впливу освітніх факторів у формуванні людського капіталу (ЛК).

Методи дослідження — базуються на загальнотеоретичних та специфічних методах наукового пізнання. У процесі роботи використовувались такі методи: історико-системний, аналізу, синтезу та статистичний.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

У середньостроковій перспективі розвитку Україна обрала шлях подальшої інтеграції на світовий ринок то-

варів і послуг з конкурентоспроможною продукцією та підвищеним кваліфікаційним рівнем трудового ресурсу. Основним фактором економічного розвитку та нарощення конкурентоспроможності країни у сьогоденні стає людський капітал. В економічній літературі наведені різні підходи до дослідження і визначення категорії "людський капітал", у той же час можна запропонувати таке його визначення: "людський капітал — це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів (заробітків) його власника" [4].

Оцінка інвестицій у людський капітал і доходів від його використання звичайно проводиться в грошовій формі. Але слід підкреслити, що далеко не всі інвестиції і не всі доходи можна виразити в грошовій формі. Крім грошових витрат на навчання, зміцнення здоров'я та інших соціальних витрат, спрямованих на нарощення людського капіталу, передбачається, щонайменше, ще і саморозвиток самої людини, оскільки, крім грошових доходів людина, що володіє більшим людським капіталом, одержує моральне задоволення, економію часу, вищий соціальний престиж та багато інших вигід. Слід також враховувати, що в результаті нарощування людського капіталу отримується інтегральний соціальний ефект, від якого виграє не лише конкретна людина, а і підприємство, на якому вона працює, та суспільство в цілому.

Виникнення понять "людський капітал" та "інвестування у людський капітал" викликало створення численних методів оцінки його обсягу, економічної ефективності тощо. Трактуючи витрати на освіту, охорону здоров'я та інші аналогічні цілі як витрати інвестиційного типу, відкрило перед економічним аналізом нові перспективи. Капітальні блага можуть продуктивно використовуватися протягом тривалого періоду часу. Таким чином, виникає необхідність виміру обсягу не тільки поточних вкладень, але й акумульованого людського капіталу [6].

Інвестиції в людський капітал, на думку основоположників теорії людського капіталу К. Макконела і С. Брю, це "будь-які дії, що підвищують кваліфікацію та здібності", а отже, і продуктивність праці. Витрати, які сприяють підвищенню продуктивності, можна розглядати як інвестиції, тільки вони здійснюються з метою компенсації майбутніми грошовими доходами. Аналіз ефективності інвестицій починається з оцінки витрат на освіту та очікуваних вигід від її отримання. Витрати, пов'язані з одержанням освіти, можна розподілити на три групи: витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, підготовку на робочому місці; витрати на охорону здоров'я, що складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, витрати на поліпшення житлових умов; витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з низькопродуктивних місць до місць з відносно високою продуктивністю.

Інвестування в освіту передбачає для інвестора певні ризики як для себе безпосередньо, так і для третіх осіб. Отож, вигодою від накопичення "людського капіталу" для працівника є: підвищення рівня доходів, поліпшення умов праці, різноманітні пільги, премії, надбавки тощо; більша можливість отримати пенсійне, медичне страхування за рахунок підприємства, поліпшення якості життя. Для працедавця — зростання продуктивності праці і, як наслідок, збільшення обсягу виробництва продукції (послуг), оп-

тимізації чисельності персоналу, скорочення непродуктивних витрат часу, зростання конкурентоспроможності продукції завдяки покращенню їх якості та оптимізації витрат на їх виробництво. Для держави це: підвищення добробуту громадян, зростання валового доходу, підвищення економічної активності громадян [1].

Методи економічної оцінки ефективності інвестування у людський капітал використовуються на стадіях: прийняття рішення щодо доцільності інвестування саме у людський капітал чи альтернативного використання коштів; оцінки ефективності капіталовкладень у результаті отримання фактичної віддачі від здійснення інвестування у людський капітал.

Як правило, дослідники ефективності у сфері людського капіталу звертаються до техніки аналізу "витрати — вигоди" (cost-benefit analysis) [5].

Аналіз техніки "витрати — вигоди" приходить на допомогу у тих випадках, коли потрібно "відібрати проекти у відповідності з вигодами, що приходяться на одиницю витрат". Аналіз за методом "витрати — вигоди" поділяється на три етапи: ідентифікація вигод (зисків) та їх вартісна оцінка з урахуванням фактору часу; ідентифікація витрат та їх вартісна оцінка (також з урахуванням фактору часу); порівняння величини вигод з величиною витрат. Але попередньо необхідно показники привести до одного моменту часу. Для нього застосовують метод дисконтування, що є поширеним в економічних розрахунках [9].

В основі розуміння процесу дисконтування лежить визначення еквівалентної вартості капіталу в різні періоди часу. Для прикладу, якщо інвестор має капітал в обсязі (B_0), то при ставці банківського відсотку (r), він буде еквівалентним через рік обсягу капіталу (B) на тій підставі, що фінансові ресурси можуть бути накопичені "автоматично" шляхом вкладення в банк капіталу (B):

$$(B = B_0 + B_r) \quad (1),$$

де B — майбутня сума капіталу; B_0 — наявний капітал; B_r — сума капіталу з урахуванням банківського відсотку.

Дотримуючись цієї концепції, можна визначити теперішню необхідну вартість капіталу, яка повинна бути в розпорядженні особи, щоб шляхом інвестування отримати відому вартість капіталу у майбутньому.

Величина (B_0) у даному рівнянні називається дисконтованою вартістю капіталу (B), тобто сьогоднішньою меншою цінністю більшого капіталу (B), що буде отриманий в наступному періоді. Слід зауважити, що дуже важко вирішити, який рівень відсотку має бути вибраний як коефіцієнт дисконтування. Отже, інвестиції в людський капітал є доцільними, якщо поточна вартість майбутніх грошових вигод дорівнює або більша за інвестиційні витрати.

$$\sum_{t=0}^n \frac{B_t}{(1+i)^t} = \sum_{t=0}^n \frac{C_t}{(1+i)^t} \quad (2),$$

де B_t — сума майбутнього капіталу; t — період (рік); C — сума витрат; i — норма відсотка.

Якщо майбутня віддача від конкретного рішення про інвестування в людський капітал настільки значна, що внутрішня норма віддачі перевищує норму віддачі від альтернативних інвестицій, то таке рішення може вважатися вигідним [7].

Аналіз ефективності інвестиційних проектів щодо людського капіталу за методом "витрати — вигоди" може застосовуватися як на макро- так і на мікро- і особистісному рівнях.

Крім оціночних аналізів зиску від інвестицій в людський капітал, дослідники на практиці використовують різні узагальнюючі показники для оцінки рівня людського капіталу, серед яких найбільш розповсюдженими є: індекс освітнього рівня, індекс людського розвитку (ІЛР).

Рівень освіти та ефективне використання професійних знань економічно-активного населення призводить до нагромадження людського капіталу та виступає основним чинником економічного розвитку. А. Меддісон у своєму дослідженні "Динамічні сили капіталістичного розвитку" встановив, що чим вищою є частка освічених людей у загальній чисельності населення країни, тим вищими є темпи її економічного зростання. За його розрахунками збільшення асигнувань на освіту на 1% призводить до збільшення ВВП на 0,35%. Освіта є надзвичайно важливим чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, яка відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал нації. Саме рівень освіти населення (інтегрований індекс освіти, індекс людського розвитку) стають основними індикаторами стану людського розвитку країни, що визначає можливість прожити довге, здорове і творче життя. Країни світу поділяються на групи країн з дуже високим індексом людського розвитку (ІЛР), високим, середнім та низьким рівнями. Україна відноситься до країн з високим рівнем людського розвитку, займаючи 76-те місце серед 187 країн світу. Аналізуючи динаміку ІЛР, можемо зазначити, з одного боку, його позитивну динаміку протягом 1990—2011 рр. (значення індексу збільшилося з 0,690 у 1990 р. до 0,76 у 2011 р.; з іншого — відбулося зниження рейтингу України серед інших країн, протягом 2005—2011 рр., на — 3 позиції [3]. З однієї сторони стабільне зростання ІЛР є запорукою соціально-економічного розвитку та становлення інноваційного суспільства, яке забезпечуватиме своє зростання та конкурентоспроможність на світовому ринку, створюючи умови для розвитку економіки знань, з іншої — протягом усього періоду незалежності в Україні поступово знижувався рівень людського розвитку (порівняно з іншими країнами). Хоча продуктивність системи освіти в Україні є дуже високою: 38% населення країни у віці старше 25 років мають третинну (вищу) освіту згідно з Global Education Digest, 2011. За цим показником Україна є першою в Європі і входить в п'ятірку лідерів світу, поступаючись лише Канаді (43,9%), Ізраїлю (42,4%) та США (38,6%) [8, с. 257]. Така частка людей з вищою освітою у суспільстві має бути спроможною ефективно організувати себе і своє суспільство. Якщо ж цього не відбувається, то, мабуть, через те, що наявна система вищої освіти не здатна забезпечити молодь необхідними знаннями і вміннями. А це дає підстави для розробки і впровадження більш ефективних реформ в освітній галузі, направлених на те, щоб освітня система була здатна успішно виконати вимоги інноваційного суспільства.

ВИСНОВКИ

Отже, інвестування у нагромадження, відтворення та розвиток людського капіталу є запорукою сталого соціально-економічного розвитку країни та забезпечення кращого рівня якості життя населення. Для поліпшення якості та збільшення кількості людського капіталу необхідно реалізувати ефективну державну політику на ринку праці, яка повинна бути спрямована на кваліфікацію та перекваліфікацію робочої сили відповідно до потреб ринку; потрібно заохочувати та підтримувати бажання персоналу здобувати вищу освіту, зниження безробіття, контроль над демографічною ситуацією, створювати умо-

ви для підвищення його культурного рівня, покращення роботи неринкових сфер: охорони здоров'я, освіти, житло-комунального господарства, підтримка малого і середнього бізнесу, що призведе до забезпечення робочими місцями, забезпечення політичної та економічної стабільності. Ці всі реформи призведуть до збільшення довіри людей у завтрашній день і буде спонукати їх до прагнення поліпшити якість життя, що в свою чергу буде розвивати і нагромаджувати людський капітал.

Література:

1. Андреев В.О. Теоретичні аспекти інвестування в людський капітал / В.О. Андреев // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка. — Дніпропетровськ, 2009. — Випуск 3. — С. 28—33.
2. Геєць В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України / Економічна теорія. — 2010. — №3. — С. 7—19.
3. Доклад о развитии человека 2011 [Електронний ресурс] / UNDP, 2011. — Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/hdr/2011/hdr2011complete.pdf>
4. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование. — М.: Прогрес, 2008. — 275 с.
5. Морозов О.Ф. Ціна думки — інтелектуальний капітал. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2005. — С. 249—306.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник. — К.: Академвидав, 2007. — 376 с.
7. Норкіна Т.П., Скарбун З.О., Тарханова Н.О. Інвестиції в освіту як фактор розвитку людського капіталу // Економіка будівництва і міського господарства. — Том 4. — № 4. — 2008. — С. 213.
8. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України, 2014. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
9. Що таке соціальний капітал. Київська лекція Френсіса Фукуями // День. — 2006. — 17 жовт. — №177. — С. 4.

References:

1. Andreieiev, V.O. (2010), "Theoretical aspects of investing in human capital", Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Serii: Ekonomika, vol. 3, pp. 28—33.
2. Heiets', V.M. (2010), "Trust as an element of social capital in economic development of Ukraine", Ekonomichna teoriia, vol. 3, pp. 7—19.
3. UN (2011), "The Human Development Report 2011", available at: <http://www.un.org/ru/development/hdr/2011/hdr2011complete.pdf> (Accessed 24 Oct 2014).
4. Kendryk, Dzh. (2008), Sovokupnyy kapital SShA y eho formirovaniye [Aggregate capital USA and its formation], Prohres, Moscow, Russia.
5. Morozov, O.F. (2005), Tsina dumky - intelektual'nyy kapital [Price ideas — intellectual capital], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.
6. Orban-Lembryk, L.E. (2007), Sotsial'na psykhohohiia [Social Psychology], Akademydav, Kyiv, Ukraine.
7. Norkina, T.P. Skarbun, Z.O. and Tarkhanova, N.O. (2008), "Investment in education as a factor in the development of human capital", Ekonomika budivnytstva i mis'koho hospodarstva, vol. 4, pp. 213.
8. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 Oct 2014).
9. Fukuiama, F. (2006), "What is social capital?", Den', vol. 177, p. 4.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2014 р.